

הרב אלחנן בן נון
רב הישוב שילה

אמירת "שלום"

הקדמה

עם תום השנה להסתלקותו של חברנו האהוב, ר' הלל ז"ל, רציתי להעלות רעיון אחד הנוגע למצות אמירת שלום, מצוה שקיימה ר' הלל ז"ל במאור פנים מיוחד. רעיון זה מביא הרב קוק זצ"ל בספרו "עין איה" על מסכת ברכות. את משמעותו ובטויו נסיתי לבדוק ולהבין לאור דברי רבותינו בגמרא ובהלכה. אמירת "שלום" דבר כה פשוט ויסודי, אבל העיון בדברי חז"ל מלמדנו שמאחוריו לא רק נמוסים פשוטים, אלא יסודות רוחניים עמוקים.

א. "שלום" קטן ו"שלום" גדול

הגמ' במסכת ברכות אומרת:

"כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה" (ברכות

י"ד.).

מסביר הרב קוק זצ"ל שבאמירת "שלום" אפשריות שתי כוונות. האחת הבעת אחדות בין כל בני האדם, מתוך הצפיה להופעת השלמות האלקית על כולם. זו ברכת שלום לכל אדם בעולם. השנייה, התחברות בין אנשים יחידים לתועלת חברתית הדדית. זהו בטוי לקשר אנושי הדדי. איזו ברכה גדולה יותר? איזו עמוקה יותר? - זו, הכללית, המיועדת לכל אדם בעולם? או זו, המכוונת לחברי ואוהבי?

מהסבר דבריו נלמד. בתפלת שמונה עשרה כלולה בקשת שלום ושלמות בשביל כל ישראל וכל העולם: "כי אתה הוא מלך אדון על כל השלום" (נוסח אשכנז "שלום רב"), וזהו סיומה של תפלה, המגלה את רצון ד' בברכת הופעתו על הכל. לעומת זאת, בנין הבמה לקרבן, הוא אמצעי להתקרבות אל ד' באופן אישי, על כן, אין מקריבין קרבנות צבור בבמה (מגילה ט:). מסביר הרב את הגמ' הנ"ל שהנותן "שלום" לחברו קודם שיתפלל, מראה שה"שלום" האישי, הפרטי שהוא מצומצם, חשוב בעיניו מה"שלום" הכללי, הנובע מבקשת הופעת ד' על הכל. על כן, מדמה אותו הגמרא לבונה במה. מכאן נשפך אור על חטא מלכי יהודה שחטאו בעשית הבמות, שראו את הקשר לד' כענין אישי ולא כענין צבורי-לאומי.

אמנם, גם לפי הגמרא ניתן לומר דבר חמור כזה רק על מי שמשכים במיוחד לפתח חברו לפני התפילה על מנת לומר לו "שלום", אבל לא במי שנפגש עם חברו באקראי. הגמרא עצמה מביאה שם את דין המשנה, לגבי מי שפגשו אדם כשהוא קורא קריאת שמע: "בפרקים שואל מפני הכבוד, ומשיב". ופירושו - אם שאל אדם בשלומו, והוא עומד בין פרשה לפרשה, צריך להשיב לו שלום. (ש"ע או"ח סי' פ"ו סע' א'). על כן, צריך להבין אילו ברכות "שלום" זו, היא ענין אישי, מדוע יתירו חכמים להפסיק באמצע קריאת שמע? אם המשכים לפתח חברו לפני התפלה מבליט את ענינו האישי, מה נאמר על המפסיק בקריאת שמע? קריאת שמע, היא קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות?

ב. השבת גזלה

מאמר אחר במסכת ברכות (ו:): אומר:

"ואמר ר' חלבו אמר רב הונא, כל שידע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום שנאמר (תהילים לב) בקש שלום ורדפהו. ואם נתן לו, ולא החזיר, נקרא גזלן שנא' (ישעי' ג') 'זאתם בערתם הכרם, גזלת העני בבתיכם'."

גם כאן עוסקת הגמרא בחיוב אמירת "שלום". בולטת במיוחד חומרת ההתעלמות מאמירת "שלום". מהתיחסות חמורה זאת אנו למדים שהשבת "שלום", היא דבר חשוב במיוחד, ואפשר שהיא גם המפתח להבנת חובת ההפסקה בקריאת שמע. אולם, תחלה ננסה לברר את דמויה של התעלמות זו לגזלה. כיצד למדו חז"ל מן הפסוק בישעיה שהוא רומז להתעלמות מ"שלום"? רש"י במקום (ד"ה גזלת העני) עונה על כך. באסור גזל אין הבדל בין עשיר לעני, זה וזה אסורים. מדוע, אם כן, מזכיר הנביא דווקא את גזלת העני? תשובתו, שלא על ממון מדובר, אלא על גזל הנפש. לעני אין ממון שיגזלו ממנו, אבל אפשר לגזול את נפשו. מהי גזלת נפש? התעלמות משאלת "שלום". אמנם, בלי ספק, זו פגיעה אנושית ונפשית באדם המצפה מחברו ליחס זהה לזה שהעניק לו. אולם, די בהגדרה של פגיעה או של צער, מדוע הגדירו זאת דווקא גזלה? האם נטל ממנו משהו בגלוי? מכאן נתן ללמוד, שהנותן שלום לחברו מעניק לו יחס נפשי, חלק של נפשו, זו פתיחת ערוץ של קשר המבוסס על הדדיות. אם לא יענה, לא רק שיפגע מכך שפתח את נפשו לחברו, והלה מסרב לענות לו, אלא שנטל את ברכתו, דהיינו קבל יחס נפשי על מנת שיחזיר כפי שראוי ומוסכם בין בני ישראל, ולא החזירם ועל כן הוא גזול את חברו. ניתן אם כך להבין את חומרת החיוב בהשבת

שלום. מאידך, עדין עומדים אנו במישור הפרטי, האישי, ושוב חוזרת השאלה מדוע התיירו לו להפסיק בקריאת שמע הלא זו התקשרות שלו עם הקב"ה?

ג. שמו של הקב"ה

דברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר. ננסה לעמוד על משמעות ברכת ה"שלום" ממקומות אחרים, ומתוך כך נחזור להבנת ענינו. המשנה בסוף ברכות (נד.) אומרת: "והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם שנאמר 'והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ד' עמכם, ויאמרו לו 'ברכך ד' ואומר ד' עמך גבור החיל". שואלים המפרשים, מדוע היה צורך בתקנה מיוחדת? עונה על כך רש"י (שם ד"ה "ויהא אדם"): "ולא אמרינן מזולזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות, להוציא שם שמים עליו". כלומר, היינו חושבים, שאין להזכיר שמו של הקב"ה, רק על מנת להרבות בקשר בין הבריות, שזהו ענין אנושי פשוט, ואינו דווקא ענין רוחני. אולם, מבעז ומגדעון למדנו, שמותר הדבר, שכך רצונו של הקב"ה, שירבה השלום בין הבריות. אך מדוע צריך היה להמתין לתקופת עזרא, כדברי רש"י, הלא כך צריכים היו לנהוג מימים קדמונים?

מסביר מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, (מאמר "שלום" - שמו של הקב"ה, ספר היובל לכבוד הרב שמעון פדרבוש, תשכ"א) שסבת התקנה היא, לחנך את ההשקפה, שהשלום בין הבריות הוא ענין רוחני ולא רק אנושי. מחבור דבריו עם דברי אביו, הרב זצ"ל, נתן להוסיף, שזו התכלית, שיושפעו כל הבריות מכבוד ד', וע"י כך יתאחדו למטרה אחת - "ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם" (תפלת ימים נוראים). ממילא, יהיה אז שלום אמת בין כל הבריות, כיון שרק ענין רוחני המקיף את הבריות, יכול להביא שלום בין כולם.

אם כן, אמירת "שלום" בשם ד' מבטאת את הערך הרוחני של שלום שבין הבריות. האם גם אמירת "שלום" סתמית מבטאת זאת?

רש"י בברכות (סב:) ובמכות (כג:) מדגיש באמת שתקנת חכמים, לשאול שלום בשם היתה לשאול בשם ד' ממש כגון: "ישים ד' עליך שלום". אבל, לפי דברי הרמב"ם (בפירוש המשניות בסוף ברכות) התקנה לא היתה להשתמש בשם ה', אלא בשם "שלום", שזהו שמו של הקב"ה. זאת ע"פ דברי הגמ' בשבת (י:):

"אמר רב המנונא משמיה דעולא. אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום שנא' ויקרא לו ד' שלום".

ע"פ פירוש הגמרא קרא גדעון למזבח שבנה: "ד' שלום". אם כן, לדברי הרמב"ם גם אמירת "שלום" בלבד מבטאת את הערך האלוקי של השלום שבין הבריות. כך ניתן גם להבין מדברי רש"י בגטין (סא. ד"ה ושואלין בשלומם) העוסק באסור כפילת שלום לגוי. אם כי לדבריו, הבלטה יתירה היתה בתקנת אנשי כנה"ג לשאול "שלום", בשם, דווקא. כיוון שגם אמירת "שלום" סתמית יש בה כדי לבטא את הערך האלוקי. צריך גם להסביר, שהסתייגות הגמ' בברכות מאמירת "שלום" לפני התפילה, באה מפני הבלטת ההשכמה לבית חברו לפני תפילת השלום על הכל. משום כך, היא מבליטה את הערך המוקטן, של ה"שלום" הפרטי.

ד. שכינה עם ישראל

אם תקנת עזרא וסיעתו (רש"י ברכות נד. ד"ה "כל חותמי ברכות") היתה לחזק את עומקה הרוחני של ברית השלום. למה קשור הדבר דווקא לתקופתם? אפשר להרחיב ע"פ הדברים הבאים. בברכת המלאך לגדעון נאמר: "ד' עמך גבור החיל" (שופטים ו'), וזה אחת המקורות לתקנה זו. גדעון בתשובתו אינו מקבל את ברכת המלאך כדבר המובן מאליו:

"ויש ד' עמנו, ולמה מצאתנו כל זאת, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר, הלא ממצרים הצילנו ד', ועתה נטשנו ד', ויתננו בכף מדין".

מדוע ענה גדעון בהתרסה כזו? אין זאת, אלא שאמירת המלאך "ד' עמך" במצב כה עגום לישראל, היא לעג לרש, ועל כך התקומם גדעון. תשובת ד' לגדעון היתה: "לך בכחך זה, והושעת את ישראל מכף מדין". במדרש נאמר על זה:

"אמר ר' יהודה בר שלום, ליל פסח הוזה אותו הלילה. שאמר לו, ואיה כל נפלאותיו. היכן הם הפלאים שעשה האלוקים לאבותינו בלילה הזה, והכה בכוריהם של מצרים, והוציא משם ישראל שמחים... אמר לו הקב"ה יש בך כח ללמד סניגוריה על ישראל, בזכותך הן נגאלין". לכאורה יותר משיש כאן סניגוריה על ישראל, יש כאן ספור שבחו של ד'? יתכן שהסניגוריה נובעת מתוך שלא היו ישראל ראויים לנסים מצד זכויותיהם, ובכל זאת הוציא ד' אותנו משם בגלל ברית אבות. אם כך, ראויים הם ישראל שיגאלו, ומדוע אין ה' עמם בשעבוד מדין? זהו כנראה כחו של גדעון להושיע את ישראל. אם כן, בכוונה פתח המלאך בברכה זו, שבאה לעורר את גדעון, שיש להם חובה, להתפלל על כח הברית. אין ד' עוזב את ישראל, ואסור להם להתיאש. מכאן נתן להסביר את תקנת הזכרת

שם ד' בשלום דווקא בבית שני. הגמ' ביומא (כ"א:) אומרת:
 "אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן:
 ארון, כפורת וכרובים, אש שכינה, רוח הקודש ואורים ותומים".
 כיוון שבבית שני לא שרתה שכינה, חלחל יאוש בישראל על דבר התקוה
 לגלוי שכינה בעתיד, ועל עזרת ד' לישראל. קשורה לכך העובדה שבית שני
 התחיל בשעבוד פרס, וכך רוב ימי בית שני היו משועבדים לפרס, יוון
 ורומא. אין פלא איפה, שדווקא אז תקנו לשאול שלום בשם, להדגיש את
 הקשר האלקי לישראל. לא לשווא נלמדה הלכה זו דווקא מתקופת השופטים,
 בימי גדעון ובוועז, שגם בהם היה הסתר פנים, והיו ישראל מיואשים מן
 הגאולה.

ה. שלום לנכרים

תואמים הדברים, להלכה הנלמדת במס' גטין (סא. סב.) בדבר אמירת שלום
 לגוי.

אומרת שם המשנה:

"ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום".

ורש"י מסביר: "ואע"פ שמטיל על הנכרי שם שמים ששלום שמו של
 הקב"ה". מאידך, אומרת שם הגמרא:

"אמר רב דימי בר שישנא, אין כופלין שלום לעובד כוכבים".

ורש"י מסביר: "דהא דנותנין שלום לעובד כוכבים, מפני דרכי שלום הוא
 דשרי, ומשום דרכי שלום, בחדא זימנא סגי".

אם כן, אמירת שלום בכפל לשון, מבליטה במיוחד את הערך האלקי של
 שלום. אין הוא אמירה סתמית, אלא ענין המורה על אחדות כל הבריות
 לתפקידם המשותף "לעשות רצונך בלבב שלם". יש פגם בשתופם של גויים
 עובדי ע"ז, המתכחשים לענין זה, ופועלים בנגוד לו, על כן ב"חדא זימנא
 סגי".

ו. "כנוזופין למקום"

שתי הלכות נוספות בענין אמירת השלום מתפרשות היטב, מתוך הרעיון
 הכללי שהתבאר בדברי הרב זצ"ל. המשנה במסכת תענית (יב:) עוסקת
 בעצירת גשמים חמורה ביותר, שגם לאחר י"ג תעניות שגזרו על הצבור, לא
 נענו ולא ירדו גשמים. "עברו אלו ולא נענו, ממעטין במשא ובמתן בבנין
 ובנטיעה, בארוסין ונשואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו כבני אדם הנזופין
 למקום". זמן צרה כשר הוא דווקא להתחברותם של אנשים, מדוע יש למעט
 באמירת שלום דווקא אז?

על פי מה שאמרנו, כיוון שזו ברכה המבטאת את תפקידנו המשותף לגלוי שם שמים, איננו יכולים לעשות כן בשעת עצירת גשמים כזו. הרינו "כנזופין לפני המקום". שעה קשה של הסתר פנים היא, ואין ה' עונה לתעניותנו ותפילתנו. למרות שנאמר בדברים (ואתחנן ד'): "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כד' אלקינו בכל קראנו אליו". והרמב"ם בהל' תפלה (פ"ח הל' א'). כותב: "תפלת הצבור נשמעת תמיד, היו בהן חוטאים, אין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים". אין הדברים מתגלים בשעת הסתר פנים כזאת של עצירת גשמים, וכיצד נכריז, שאנו שלוחיו לגלות את שלמות הופעת שם ד', הלא גער בנו, והוא מתעלם מאתנו, חלילה.

ז. אבל, אינו שרוי בשלום

הגמ' במסכת מועד קטן (כא): אומרת:

"אמר רב אידי בר אבין, הוא (האבל) שואל בשלום אחרים, שאחרים שרוים בשלום, אחרים אין שואלין בשלומי, שהוא אינו שרוי בשלום".

גם כאן יש מצב של הסתר פנים, ואין השכינה שרויה עם האבל. לברכו לשלום בעת כזאת זהו לעג לרש. דיוק נוסף אנו למדים מכאן. אמירת "שלום" מתיחסת למצבו של הזולת ולא למברך. אפשר לומר שזה במובן של שאלה: "האם שלום אצלך"? וזו נקראת שאלת שלום, ואפשר לומר שזה במובן של ברכת שלום: "ישם ד' לך שלום". בשני המובנים הללו זהו לעג לרש כלפי האבל, אבל האבל עצמו רשאי לשאול, ולברך אחרים. למרות שבצער האבלות יש הסתר פנים, מחמת הסתלקות המת, אצל חולה מצינו דבר הפוך. אומרת על כך הגמ' במסכת שבת (יב):

"הנכנס לבקר את החולה, לא ישב לא על גבי מטה, ולא על גבי כסא אלא מתעטף ויושב לפניו מפני ששכינה למעלה מראשותיו, של חולה שנא': 'ד' יסעדנו על ערש דווי'".

כל זמן שאדם חי, ד' רוצה בתשובת האדם. על כן דווקא בשעת צרתו הקב"ה קרוב אליו. וכן כתוב (דברים ד' כט ל'): "ובקשתם משם את ד' אלקיך, ומצאת, כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. בצר לך, ומצאוך כל הדברים האלה, באחרית הימים, ושבת עד ד' אלוקיך ושמעת בקלו". בזמן צרתם של ישראל הקב"ה ממציא עצמו אליהם. אבל, לאחר שנפטר אדם אין לדבר חזרה ותקון והרי הסתר פנים יש כאן. כך גם בענין הגשמים, לאחר י"ג תעניות כבר יצא שבט, וכבר עבר זמן רוב גשמי השנה, על כן, אין לפירות שנה זו תקון יותר.

ת. אחדות של נתינה וקבלה

על פי דברי הגמ' בענין אבל הבנו ששאלת שלום מתיחסת בשאלה או בברכה למצבו של הזולת, אולם מן הגמ' בברכות הנ"ל על הגזול את חברו כשנמנע מלהשיב לברכתו, הבנו להיפך ששאלת שלום היא הבעת ברכה, הנובעת מנפשו של המברך, ובאה לבטא את תחושותיו והרגשותיו כלפי זולתו. אולם, לא סתירה יש כאן אלא השלמה. כך נתן ללמוד מדברי המהר"ל ב"נתיבות עולם" (נתיב השלום פ"ב):

"וכאשר אין שלום הכל חסר, ולכן צריך לרדוף אחר השלום שהוא משלים הכל. ואם יודע בחברו שיתן לו שלום, צריך הוא שיקדים לו שלום, שאם לא כן לא היה עושה השלום ברדיפה".

אם כך, ראוי שאדם ירדף אחר השלום כדברי הגמ' מן הפסוק: "בקש שלום ורדפו". כיוון שע"י כך משיג הוא עצמו את השלמות. לא בשביל חברו. לא רק מתוך תשומת לב מיוחדת והתחשבות בזולת, אלא אדם בשביל עצמו צריך לרדוף אחר אמירת שלום, והקדמת שלום לחברו.

מה מקבל המברך? למה הוא זקוק? נמשיך לעיין בדברי המהר"ל:

"כי השלום על ידו הכל אחד, כאשר יש שלום ביניהם, וכאשר נותן לו שלום, ולא החזיר לו שיהיה על ידי זה הכל אחד, הרי דבר זה גזילה היא, שהרי נתן לו שלום ועל ידי השלום נעשה אחד".

אמירת שלום אינה רק בטוי מלולי, גם לא רק הבעה נפשית, אם כי היא בוודאי כוללת גם את הרבדים הללו. אמירת שלום מביאה את האדם לשלמות רוחנית ע"י אחדות. ההכרזה על המטרה המשותפת של גלוי שם ד' בשלמות, היא המאחדת את בני האדם באחת. לא אחדות שטחית וחיצונית. אחדות אמיתית שרק בה נמצאת המטרה המשותפת באמת לכולם. הרי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו. וכך אומר על זה הרב זצ"ל (עין איה ברכות פ"ב אות כ"א):

"האחדות למטרה של אהבת כל יחיד לעצמו, היא אחדות מקרית, ויסודה היא אהבת הפרט העצמית, אין סופה להתקים, כי אין לה מרכז אמיתי. ואע"פ שלכאורה מתגדלת האחדות, אבל לסוף כל יחיד יחפוץ למשוך לעצמו רב הנאה, ותצא כאש שנאה ומלחמת אחים".

שותפות על בסיס מקרי או ענין פרטי אינה אהבה לשם שמים, ואין סופה להתקים. כל צד מחפש לבסוף את טובת עצמו. רק שאיפה אמיתית רוחנית המקיפה את טובת כולם, יכולה לאחד את בני האדם באחדות אמיתית שלמה. אמירת השלום היא שאלה או ברכה לזולת על השותפות שלו לשלום. זו שאלה על מצבו הנוכחי או העתידי המאפשר לו להיות שותף

אתי. אין דרכו של אדם לבוא ולהכריז על עצמו: "ד' עמי אני מברך אותך שיהיה גם עמך". אמירת שלום היא "ד' עמך", או "האם ד' עמך?" וכוונת ברכה זו לומר "גם אני שותף עמך". על כן בעיקר מכוונת היא למצבו של הזולת, אבל מבטאת היא גם את רצון המברך להשתתף עמו. אם כן זו הנתינה הנפשית, הרוחנית. נפסקת היא אמירת שלום בצפיה שתבוא ברכה מהזולת, שתברך את המברך שיהיה ד' גם עמו. אם אין חברו מחזיר לו שלום, גזל ממנו את הנתינה הנפשית שאינו מחזיר לו ברכה. האם משמעות חודרת זו מתחשבת עם כוונת האדם הפשוט באמרו "שלום" או "מה שלומך"? בוודאי! אמת חודרת היא אפשר שלא כל אחד מתכוון לה במלוא מובנה העמוק, אבל כוללת היא את הכוונה הפשוטה.

למה מתכוון אני כשאני שואל "מה שלומך"? רצוני לשאול: "הכל בסדר?" אתה בריא בגופך, בנפשך? מה מצב רוחך? וכו'. הכל בהתאם לנסיבות. בעצם, מתוך הידיעה שההשגחה מנהלת את חיי האדם שואל אני האם השכינה מלווה אותך בטוב, בברכה או שמא ישנה מועקה או צרה חלילה הדורשת שותפות ועזרה. מכאן, שגם הכוונה הפשוטה של האדם קשורה וכלולה היא בשאלה "ד' עמך"? זו שלמות האדם. לפני חבורו עם חבריו חסר הוא. שאין האדם לבדו יכול לזכות בשכינה, רק בחבור כל ישראל יחד, כמו שנאמר בפרשת וארא (שמ' ו' ג'):

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא"ל שדי ושמי ד' לא נודעתי להם". שהם היו יחידים ולא צבור, ולא התגלתה האלקות בגילוי שם ד' אלא בצבור (כוזרי א' מ"ז). כיוון שכך רק על ידי החבור ההדדי, על ידי ההכרה שיחד אנו יכולים לקרוא את גלוי השכינה, אנו משיגים את אחדותנו. כאשר כל ישראל נמנים ונפקדים כל אחד לפי שמו, נשלם הענין האלקי בכלם יחד להשראת השכינה. על כן כדברי המהר"ל צריכים אנו לרדוף אחר השלום. האבל, אם כן, אינו יכול להשתתף בעצמו שהוא נמצא בהסתר פנים. וכך הם דברי המדרש (ב"ר ק'):

"כל ד' ימים חרב שלופה ועד ל' יום היא מתרפה ואינה חוזרת לנדנה עד י"ב חודש". על כן אין לברך את האבל בשלום.

ט. רדיפת שלום

ברכה עמוקה זו של שלום, אינה באה מתוך הבעה חברתית פשוטה של ידידות בלבד. מקורה בעומק הנפש שממנו נובע ה"שלום". מתוך בקשת הנפש להופעת השלום, להופעת השלמות הגדולה המקיפה את הכל. מתוך כך, יכול אדם להרגיש קירבה גדולה לזולתו. לא רק מצד הקשר האישי

הקיים ביניהם, אלא למעלה מזה, מצד הקשר של אהבת כל הבריות. מצד הקשר של כל היצורים לגלוי כבוד ד'. זו נקודה פנימית המונחת בנפשו של כל אדם, ובמיוחד של כל יהודי. על כן, בבקשת השלום האלקי חותר האדם לשלמותו. בבטאו את הקשר שלו לחברו, הוא משלים גם את עצמו. כאן מתחברים דברי המהר"ל, על אחדות הנפש באמירת ה"שלום" לחברו, לדברי הרב זצ"ל, על השלום האלקי המקיף את כל היצורים. מאמר הגמ' בברכות (ו:)- "כל שידוע בחברו שרגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום, שנא' 'בקש שלום ורדפהו'", בא ללמד על חובה מיוחדת של רדיפת השלום, כדברי המהר"ל בין נפשות קרובות. עליהן מוטלת חובה מיוחדת להיות קרובים ושותפים זה לזה, להרבות אחדות וקירבה נפשית, ולהגדיל בכך את שמחת השכינה. כך אומרים חז"ל (ילקוט שמעוני, עמוס, רמז תתקנ"ג):

"כשישראל שווין בעצה אחת מלמטה, שמו הגדול משתבח למעלה, ולכן עשויין אגודה אחת".

את הדרוג בחובה זו של רדיפת שלום, מגדיר הרב ומדייק (עין איה ברכות יד ס' ס"ז):

"אם פוגע בחבר, מדת חכמים היא, להקדים שלום לכל אדם (גם לגוי), אבל אין חובה שימצא לו כדי להקדים שלום... אבל בידוע בחברו שרגיל ליתן לו שלום, ישתדל למצוא אותו, באופן שיקדים לו שלום".

לפי דבריו יש ענין להשתדל למצוא את חברו כדי להקדים לו שלום. המקור לדברי הגמ' הללו הוא הפסוק "בקש שלום ורדפהו". לא מדובר כאן על עזרה הדדית, לא על שיחת ת"ח, גם לא על למוד בחברותא. עוסקים אנו "רק" באמירת שלום בין שני אנשים. כמה החשיבו חכמים אמירת שלום זו. במלה אחת או במלים ספורות תלו חכמים דברים כהתענינות בזולת, הענקה נפשית, קבלה ונתינה הדדית, העמקת הקשר ההדדי, מתוך אמונה גדולה בתפקידים המשותף של כל בני האדם, מתוך התעלות של אהבה חברתית, נפשית ורוחנית לכל אדם, ולנפשות קרובות במיוחד. דומה שיש לנו מה ללמוד מענין זה לכל צורת הדבור ההדדית, היחס, הכבוד והקשר שבינינו.

י. "שלום" במקדש

המשנה במסכת תמיד (כח.) מספרת על ההכנות לתחלת העבודה כל בוקר בבית המקדש:

"נטל (הממונה על הכהנים) את המפתח, ופתח את הפשפש, ונכנס

מבית המוקד לעזרה, ונכנסו הכהנים אחריו, ושתי אבוקות של אור בידם. נחלקו לשתי כתות, אלו מהלכין באכסדרא דרך מזרח, ואלו מהלכין באכסדרא דרך מערב. היו בודקים והולכין, עד שמגיעים למקום עושי החביתים (מנחת הכהנים). הגיעו אלו ואלו, אמרו 'שלום'?' 'הכל שלום'."

לכמה זמן נפרדו אלו שתי הכתות הסוקרות את העזרה שצריכים לומר שלום? אלא, כיוון שעוסקים במרכז עבודת הקודש של האומה, ושל העולם יש מקום לבטא כך את שלמות הבית וכליו ואת הכנתה לעבודת ד'.

יהי רצון שאותה מידה מאירה של קירבת נפש וחביבותה, שהיתה מאירה בו באחינו, רענו - ר' הלל ז"ל, תדבק גם בנו, בזכרנו את דמותו, את מאור הפנים והחביבות. את הכבוד, ההקשבה והנתינה לזולת את המסירות ואת הנועם שהנעימו את מסירת התורה ממנו לתלמידיו, לתלמידותיו ולרעיו. ולא נהיה עוד כנוזפין לפני המקום, אלא ככהנים הנפגשים במקדש ושואלים "שלום" ועונים "הכל שלום".